

ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵՎՈՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԶԵԿՈՒՅՈՒՄԸ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄԻԱՍՆՈՒԹՅԱՆ ԱՄԲԱՊՆԴՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ

(Կարդացված 1962 թվականի Ազգային-եկեղեցական ժողովի Դ նիստում, Գերագույն ռեզոլուցիոն Խորհրդի անդամ գերաշնորհ Ս. Հայկազուն արքեպիսկոպոս Աբրահամյանի կողմից)

Նորին Ս. Օծույթուն Ս. Ս. ՎԱԶԳԵՆ Ա Սրբազնագույն Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, գերաշնորհ և հոգեշնորհ հարք, արժանապատիվ քահանա հայրեր և հարգարժան պատգամավորներ Ազգային-եկեղեցական սրբազում Ժողովի:

Վեհափառ Հայրապետի բարեհաճ արտոնությամբ և Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի որոշմամբ, պարտականությունն ունենալ, պատկանելի Ազգային-եկեղեցական այս ժողովի առաջ, զեկուցելու օրակարգի կարևոր հարցերից մեկի մասին, որ է՝ «Ամրապնդում Հայ Եկեղեցու միասնության»:

Մայր Աթոռում հրավիրված Ազգային-եկեղեցական ժողովը բացառիկ, պատմական մի իրադարձություն է հանդիսանում, թե՛ իր ներկայացուցչական հանգամանքով, և թե՛ օրակարգի վրա դրված կարևոր հարցերով, որոնք սերտ կապ ունեն Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու հետագա կազմակերպության և առաքելության և Վեհափառ Հայրապետի ապագա գործունեության հետ:

Ահա թե ինչո՞ւ արդար է մեր հաստատուն և երախտագիտության մեր ընդունված Ազգային-եկեղեցական ժողովը գումարելու հրավերը:

Այսօր, բովանդակ հայ ժողովուրդը իր նայվածքը սևեռել է դեպի Ս. էջմիածին, հայ

հոգու այս պայծառ վկայարանը, և դեպի Հայրենի աշխարհ՝ Մայր Հայաստան, զի «Սառն արմատով է ծառ, և տունն հիմամբ է տուն»:

Այսօր ավելի քան երբևէ, կենսունակ է ու պայծառ Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցին, Մայր Աթոռ Ս. էջմիածնի գլխավորությամբ և Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ս. Ս. Վազգեն Ա-ի երջանիկ հովվապետությամբ:

Հայ Եկեղեցու պատմության երկու կարևոր լծակներն են հանդիսացել եկեղեցական միասնականությունը և ազգային միությունը:

Ս. էջմիածնի Ամենայն Հայոց Հայրապետությունը, մեր նվիրապետական Աթոռները և մեր եկեղեցական թեմերը կազմել են մի անքակտելի միություն՝ մեկ եկեղեցի, մեկ զավանդությամբ և մեկ նվիրապետությամբ:

Այս տեսակետից, Ս. էջմիածնի Ամենայն Հայոց Հայրապետության փոխհարաբերությունը մեր նվիրապետական Աթոռների և թեմերի հետ, Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու կենտրոնական հարցերից մեկն է եղել միշտ, որովհետև այդ փոխհարաբերությամբ բնորոշվել է միշտ Ազգային-եկեղեցական միասնությունը:

Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու պատմական առաքելություններից մեկն է եղել նաև հայ ժողովրդի միասնության գրգռվորումը Ս. Գրիգոր Լուսավորչի օրերից. «Եւ սիւնն հրեղէն՝ Կաթողիկէ Եկեղեցի է, որ ժողովէ զամենայն ժողովուրդս ի մի միաբանութիւն սուրբ հաւատոյ ի ներքոյ թնոցն իւրոց» (Ագաթանգեղոս)։

Հայ ժողովրդի ազգային-եկեղեցական միասնությունը կոսմով և ամրապնդվում է հետագա դարերում, թարգմանյաց մշակութային շարժումով, Վարդանանց պատերազմով, որպես սրբազան կանոն հայ կյանքի ներդաշնակության։

Անցյալի մեծագործ եկեղեցականներ, իրենց իրավալ ալ արժանիքների կողքին, եղել են նաև Հայ Եկեղեցու և Հայ ժողովրդի միության շատագույններն ու պաշտպանները. «Մի է հայրն մեր, Ս. Գրիգոր Լուսավորիչն, մի և միակօնն Ազգն Հայոց», — գրում է Հովհանն Երզնկացին։

Ս. Գրիգոր Լուսավորչի Աջի գործությունն է, որ Ամենայն Հայոց Հայրապետության Աթոռի հետ միացնում է, կապում մեր նվիրապետական Աթոռները, կազմելով հոգևոր մի Ազգ, «մի և միակօն և անբաժանելի»։

Նույն ոգով ներշնչված, աշխատել են մեր նվիրապետական մյուս Աթոռները և առաջնորդել են իրենց խնամքին և իրավասության հանձնված հայ ժողովրդի զավակներին։

Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսները, Շնորհալու և ապա Աջապահյանների օրերից մինչև լուսահոգի Սահակ Խաչապյան, Բարգեն Կյուլեսերյան, Գարեգին Հովսեփյանց կաթողիկոսները և մինչև Աջապահյանների վերջին շատավիրդ՝ ամենապատիվ Տ. Խաչ արքեպիսկոպոսը, միասնականության և միության նույն ոգին ունեցել են իրենց բովանդակ գործունեության որպես ուղեցույց և անշեղ կանոն։

Նույն ոգին իշխել է Երուսաղեմի և Կոստանդնուպոլսի Պատրիարքական Աթոռների մեծագործ հայրապետների գործունեության մեջ, ինչպիսիք էին Հովհաննես Զմյուռնացին, Սաայի Կեսարացին, Հարություն Վահապետյանը, Նիդեյի Գուրյանը, Թորգոմ Գուշակյանը և նրանց հաջորդող պատրիարքները Երուսաղեմի Առաքելական Աթոռի վրա, և Գևորգ Կոստանդնուպոլսեցի, Խրիմյան, Իգմիրյան, Օրմանյան և վերջին շրջանում Գարեգին Խաչատրյան պատրիարքները Կոստանդնուպոլսի Աթոռի վրա։

Մեր Եկեղեցու ողջ պատմության մեջ չկա ոչ մի մեծ, պայծառ հոգևորական, որ շատագույն, պաշտպանը եղած լինի եկեղեցական միության և ազգային միասնության՝ Ս. Էջմիածնի գլխավորությամբ, Ահա այս է այն

փրկարար ուղին, որը մեզ ցույց են տալիս մեր լուսաբնակ նախնիք։

«Զիս՝ ող համահարք և միոյ մօր ողորթ, երկպառակք լինիցին և ոչ միաբան», — գրում է ոսկեգրիչ Եղիշեն։

Եթե եղել են այնպիսիներ, որոնք փորձել են քակտել ազգիս հաւատոցն մերոց» և շեղվել են այդ ճանապարհից, նրանց հիշատակը կտրել է, թաղվել ժամանակի թանձր փոշիներով տակ։

Մեր ուժը, մեր ապագան միության մեջ է։ Գոհունակությամբ պետք է հայտարարել Ազգային-եկեղեցական ժողովին այս բարձր քմից, որ մեր օրերին էլ այդ ոգին տիրական է մեր Եկեղեցու ժողովում և հայ ժողովրդի հոգում։

Մեր նվիրապետական Աթոռները, մեր թեմական առաջնորդները, եպիսկոպոսական Աթոռները Ամերիկայում, Եգիպտոսում, Եվրոպայում և ամեն տեղ, մեր նվիրված հոգևորականները՝ վարդապետ, քահանա, սարկավագ, իրենց ալիստարական սուրբ աշխատանքի կողքին, միաժամանակ առաքյալներն ու քարոզիչներն են եղել հայ ժողովրդի միասնության, Հայ հոգևորականությունը, Ավետարանի սիրո, ներաշրույթության և խաղաղության ոգով շերմացած, սեր և միաբանության զարգում և փառքը հյուսում աստվածակառույց Ս. Էջմիածնի, որ է «Տուն աղօթից խնդրուածոց ամենայն հաւատացելոց» և «Աթոռ Քահանայապետութեան», ուր մեր Փրկչի և Տիրոջ շուրջ իշավ, լուսեղեն տեսիլքով, և հիմք դրեց մեկ և անբաժանելի Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցու։

Փորձել բաժան-բաժան անել Հայ Եկեղեցին, հեռանալ Ս. Էջմիածնից, դավել հայ հավատացյալ ժողովրդի միասնության, նշանակում է՝ ուրանալ այն հոգևոր և ազգային առաքելությունը, որն աստվածային նախախնամությամբ տրված է հայ ժողովրդին և կազմում է Հայ Եկեղեցու իսկության, գործունեության և կենսունակության աղբյուրը։

Հայ հավատացյալ ժողովրդի կրոնական և ազգային գիտակցության համար, Ս. Էջմիածինը և Ամենայն Հայոց Հայրապետը հանդիսացել են միասնության մի խորհուրդ։ Ս. Էջմիածինը հայ ժողովրդի Սրբություն Սրբոցն է, նրա նվիրական իղձերի և զգացմունքների կենտրոնը։

Հայ ժողովուրդը սիրել է և սիրում է Ա. Էջմիածինը իր հոգու բովանդակ շերմությամբ, և հավատում է Ս. Էջմիածնի Կաթողիկեի ահեղ գործությանը։

Գուցե մեր պատմության մեջ քիչ անգամներ մեր ժողովուրդը այսքան միասնական է եղել, ինչպես մեր օրերին, ամուր կանգնած իր հավատի և ավանդությունների պատվան-

դանի վրա, բարձր ու հպարտ բռնած իր ձեռքում Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի պանծալի դրոշմը, պատրաստ կուրծք տալու ամեն տեսակի դժվարություններին:

Սփուլել ենք աշխարհով մեկ, բայց միացած ենք Ս. Էջմիածնի խորհրդով և աստվածային օրհնությամբ:

Հայ ժողովուրդը այսօր իր լայն զանգվածներով, այս մխիթարական պատկերն է ներկայացնում: Ապացույց այն ցնծալի ոգևորությունը, որով դիմավորվեց Ամենայն Հայոց Հայրապետը 1956 թվականին կատարած իր առաջին ուղևորության ժամանակ Լիբանանում, Եգիպտոսում, Իտալիայում, Ֆրանսիայում և Անգլիայում, 1960 թվականին Հյուսիսային և Հարավային Ամերիկաներում, և 1961 թվականին Թուրքիայում: Մի գուցե Հայ Եկեղեցու պատմության մեջ երբեք այսպիսի զանգվածային և համազգային սեր, նվիրում, պաշտամունք չի ցուցաբերվել դեպի Ս. Էջմիածինը քան մեր օրերին, դեպի Մայր Աթոռը և նրա արժանընտիր Հայրապետը:

Ահա թե ինչու՝ սրտի անհուն բերկրանքով մը, թե մեկ է Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցին, միասնական է մեր ժողովուրդը, և հավետ ճշմարիտ մանավանդ մեր օրերի համար հայրենասեր պատմիչ Առաքել Դավրիժեցու հաստատումը՝ «Յի վերայ Աշտուղի և Էջմիածնի ամենայն Ազգն Հայոց կայանալ կանա: Հայ ժողովուրդի համար չկա սրանից ավելի մեծ ճշմարտություն»:

Ահավասիկ ինքը, սրբազումար այս ժողովը, պայծառ վկայությունն է Հայ Եկեղեցու և ժողովրդի կենդանի միասնության: Այստեղ ներկա են Գանգեսի ափերից մինչև հեռավոր Ամերիկաները, հյուսիսի թե հարավի շերմ արևի տակ ապրող հայության ներկայացուցիչները: Ներկա են այստեղ Հայ Եկեղեցու բոլոր նվիրապետական Աթոռները և բոլոր թեմերը, որոնք ներկայացնում են մեր ողջ ժողովուրդը՝ Հայաստանի և Սփյուռքի:

Այս ժողովը համակված է սիրո և համերաշխության ոգով: Այս միության մղիչ ուժը և՛ եկեղեցական է և՛ հայրենասիրական:

Այս բոլոր հաստատումներից հետո, մեզ համար ցավ է, որ Հայ Եկեղեցու ժողով, Անթիլիասի Աթոռից ներս, վեղչին տարիներին դրսևորվում են հակականոնական և կենտրոնախույս ձգտումներ:

1956 թվականի փետրվար ամսին, արտասահման կատարած իր առաջին հովվապետական ուղևորության ժամանակ, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ Տ. Տ. Վաղգեն Ա-ի շերմ ցանկությունն էր՝ մասնակցել Անթիլիասում Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսի ընտրության և օծման հանդիսություններին այն համոզմամբ, որ իր բարձր ներկայու-

թյամբ այդ ընտրությունը կարող է կատարվել ընդհանուր համերաշխության և խաղաղության պայմաններում:

1956 թվականի փետրվարի 12-ին Ամենայն Հայոց Հայրապետը Անթիլիաս է մեկնում շինարար ծրագրով և այն երջանիկ հույսով, որ Մայր Աթոռը ունեցել է իր Գահակալը, «Անթիլիասն ալ պե՛տք է ունենա և կունենա իր Գահակալը»:

Վեհափառ Հայրապետին ծանոթ էր Անթիլիասում Կաթողիկոսական ընտրության շուրջ ստեղծված անառողջ կացությունը: Նա քաջատեղյակ էր, որ ընտրապայքարը սուր բնույթ է ստացել և ներքին խոր տարակարծություններ գոյություն ունեն Կիլիկյան միաբանության և ժողովրդի մեջ:

Նորին Ս. Օծությունը, որպես Գերագույն Պետ Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու, խորապես կշռադատելով ստեղծված կացությունը, մտածում էր գտնել մի դարման:

Փետրվարի 13-ին, Վեհափառ Հայրապետը Անթիլիասում հրավիրում է Եպիսկոպոսական խորհրդակցական ժողով: Եպիսկոպոսները միահամուռ խնդրում են Վեհափառ Հայրապետին՝ աշխատել մի քանի օրով հետաձգել տալ պատգամավորական ժողովի գումարումը և հայրապետական իր հեղինակությունով փորձել կողմերը հաշտեցնել և ընտրությունը կատարել ազդային-եկեղեցական սիրո և միության ոգով, համերաշխ մթնոլորտում:

Փետրվարի 14-ին Վեհափառ Հայրապետը խրատական մի կոչով դիմում է պատգամավորական ժողովին:

«Մեր խորհուրդն է, հորդա՛րե ու առաջադր, որ այսօր գումարվելիք ժողովը հետաձգվի մեկ շաբաթով և քաղվի հառաջիկա երկուշաբթի: Կփափագի՛նք ձեզի և ուրիշներու հետ մեկտեղ, որոնք սրտցավաբե՛ն կ'օժտե՛նան հա՛րցին, պաղաւշուն կե՛րպով, հաճաւտաբե՛ն և միմիայն Եկեղեցվա շահեբե՛ն առաջնորդված, առանց որե՛կ կողմնակի նկատումի, փորձել համերաշխության գետին մը, հասկացողության եզր մը գտնել, որպեսզի այս բնութությունը կատարվի խաղաղության, միության և սիրո մթնոլորտի մը մեջ»:

Վեհափառ Հայրապետի սույն առաջարկը թեև չի հարգվում, սակայն այնուամենայնիվ Նորին Ս. Օծությունը միշտ լավատես, շարունակում է իր հաշտարար աշխատանքները, կողմերի միջև ստեղծելու համար համերաշխության և գործակցության մի մթնոլորտ:

Փետրվարի 19-ին, կիրակի օր, Անթիլիասի Մայր Տաճարում Վեհափառ Հայրապետը ներկա է լինում սուրբ պատարագին և հրաժեշտի քարոզում անդրադառնալով կաթողիկոսական ընտրության հարցին, ասում է.

«Մենք եկանք այստեղ այս հավաքով, Մենք եկանք այստեղ, որպեսզի մեր սիրո միությունը ավելի փառավոր կենդանի ընտրվի և օծվի Անթիքիսի նախնային քառակուսի: Մենք եկանք այստեղ, որպեսզի ավելի զորացնենք այս Աթոռը: Ինչքան զորավոր ըլլա Տանն Կիրիկիոս Աթոռը, այնքան զորավոր կըլլա Միածնաէջ Ս. Էջմիածինը, այնքան ավելի կզորանան մյուս Աթոռները: Մենք իմաստուն պետք է ըլլանք լավագույն հասկընալու այս խառնուրդն ճշմարիտ իմաստը:

Ս. Էջմիածինը Անթիքիսի և Անթիքիսը Էջմիածնի համար պետք է մասնակցի, իրարու ննջելու դառնան և զիրար փառավորեն:

Վազգեն Հայրապետի բուրբ ճիգերը և հորդորները արձագանգ չեն գտնում մի քանի հոգևորականների և ժողովրդականների կողմից, որոնք պատգամավորական ժողովում մեծամասնություն կազմելով, հետևողականորեն ձգտում են քանգել համաձայնության կամուրջները:

Ճարահատ, փետրվարի 20-ին Վեհափառ Հայրապետը մեկնում է Եգիպտոս, շարունակելու իր հովվապետական այցելությունը, տեսնելով, որ Անթիքիսի կաթողիկոսական ընտրության խաղաղ և համերաշխ պայմաններ ստեղծելու բուրբ միջոցները սպառվել են:

Փետրվարի 20-ին, Վեհափառ Հայրապետի մեկնումից հետո, Անթիքիսի Վեհաքանոնում միակողմանի ընտրություն է կատարվում Հայկաի առաջնորդ գերաշնորհ Տ. Զարեհ եպիսկոպոսի վրա:

Նույն օրն իսկ այս միակողմանի ընտրության դեմ բուռն կերպով բողոքում են Սիրիայի և Լիբանանի մյուս պատգամավորները, Անթիքիսի միաբանության մեծամասնությունը և ժողովուրդը:

1956 թվականի մարտի 5-ին, Վեհափառ Հայրապետի բարձր նախագահության տակ գումարված Կահիրեի Եպիսկոպոսական ժողովը իր երկրորդ նիստում, քննության առնելով փետրվար 20-ի ընտրության հարցը, միաձայն այն գտնում է թերի և անընդունելի:

Մարտի 7-ին, Եպիսկոպոսական ժողովը իր հինգերորդ նիստում Անթիքիսի ներկայացնում է մի Համաձայնագիր և Ուխտագիր, փետրվար 20-ի ընտրությունն օրինական և ընդունելի դարձնելու համար:

Մարտի 10-ին Անթիքիսը մերժում է Եպիսկոպոսական ժողովի Համաձայնագիրը, առանց ներկայացնելու որևէ այլ առաջարկ ի խնդրի համերաշխության և համաձայնության:

1956 թվականի մայիսի 19-ին, երեք ու կես ամսվա ուղևորությունից հետո, Մայր

Աթոռ էր վերադառնում Վեհափառ Հայրապետ, խանդավառ և լավատես:

Այնուհետև էլ նորին Ս. Օծությունը շարունակում է մտահոգությամբ հետևել Անթիքիսի տաղանային և դրանից բխող իրադարձությունների ընթացքին:

Անթիքիսում ներքին հակամարտություններ հետզհետե սրվում են և նորանոր բարդություններ են առաջ գալիս, խորացնելով երկփեղկումն ու պառակտումը Կիրիկյան միաբանության և ժողովրդի ժողովում: Հետզհետե պարզ ու հստակ երևում է միակողմանի ընտրության մեծ սխալը:

Վեհափառ Հայրապետը, հունիս 9 թվականի հեռագրով, ուղղված տեղապահ Տ. Խորեն եպիսկոպոսին, Ս. Էջմիածին է հրավիրում կողմերի ներկայացուցիչներին հաշտության և խաղաղության համար:

Անթիքիսը նորից մերժում է Ս. Էջմիածինից երկարած հաշտարար, բարի ձեռքը:

Վեհափառ Հայրապետը հունիսի 22-ին մի երկրորդ հեռագիր ևս է հղում տեղապահին հորդորելով, որ շմերժվի լեզրայրախան սիրո ճեղքվեր, որ կուգա Հայաստանյայց նկեղեցվա Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնեն: Այս անգամ Անթիքիսը պատասխան իսկ չտվեց:

Շուտով Մայր Աթոռիս հայտնի դարձավ, թե Անթիքիսը կամենում է մի կերպ ապահովել Զարեհ եպիսկոպոսի կաթողիկոսական օծումը, նույնիսկ ոտնահարելով ելեղեցական կարգ ու կանոնը և ավանդությունը: Ոգոստոսի 30-ին, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հայրաքաղաքում էր Տ. Խորեն, Տ. Զարեհ և Տ. Ղևոնդ եպիսկոպոսներին՝ հեռու մնալ հակականոնական նոր արարքներ գործելուց և կոչ էր անում սրտից բխած անկեղծ հորդորներով՝ հետաձգել սեպտեմբեր 2-ի արարողությունը և խոստանում էր հայրապետական իր բարձր հեղինակությունն ի գործ դնել նոր ու գործնական առաջարկով, որպեսզի Կիրիկիոս կաթողիկոսի օծումը կատարվի կանոնական և համազգային համերաշխության պայմաններում:

Հակառակ այս զգուշացումին և հայրապետական հորդորին, 1956 թվականի սեպտեմբերի 2-ին, Անթիքիսի Մայր Տաճարում, Տ. Զարեհ եպիսկոպոսի վրա կատարվեց հակականոնական մի արարողություն, մասնակցությամբ միայն երկու հայ եպիսկոպոսների և հակոբիկյան ասորի մի եպիսկոպոսի: Բնականաբար նման մի արարողություն հեռու էր կանոնական արժեք ունենալուց և աննախընթաց էր իր տեսակի և ձևի մեջ՝ մեր Եկեղեցու պատմության մեջ: 1956 թվականի սեպտեմբերի 2-ին, Անթիքիսում կատարված արարողությունը կարելի չէր Կաթողիկոսական օծում համարել, մասնավոր

որ այդ պահին կրիկայան Աթոռից ներս կային չինգ եպիսկոպոսներ և Հայ Եկեղեցու ժողով՝ մոտ երեքսուն եպիսկոպոսներ:

Վեհափառ Հայրապետը, գերաշնորհ Տ. Խաղարքեպիսկոպոսին ուղղած իր սեպտեմբեր 5 թվակիր հեռագրով, արտահայտում էր իր խորունկ վիշտը և վրդովմունքը, դատապարտում էր հղածը որպես ոչ օրինավոր ձեռնադրություն և օծում և շնչում էր, որ հայ ժողովուրդը և Հայաստանյայց Եկեղեցին երբեք չեն կարող նման արարողությունն ընդունելի գտնել, Հայ Եկեղեցու դարավոր շրջանների և ավանդությանը պայծառ լույսի տակ:

Սեպտեմբեր 2-ի արարքը դատապարտում էին նաև մեր նվիրապետական մյուս Աթոռները, եպիսկոպոսների դասը, ազգային-եկեղեցական մարմինները, մամուլը, օրպես օտնադարձում եկեղեցական օրինաց և ըմբոստացում Հայ Եկեղեցու բարձրագույն հեղինակության դեմ:

Միմիայն Հայ Եկեղեցու լրտեսյամբ, մեր նվիրապետական Աթոռների համաձայնությամբ և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հեղինակությամբ կազմված մի բանաձևի հիման վրա կարելի կլինի Զարեհ Գրեգորյանի կաթողիկոսական օծման օրինակաւադումը:

Վեհափառ Հայրապետը թեև սրտաբեկ բայց ոչ հուսահատ, 1957 թվականի փետրվար և ապրիլ ամիսներին, իր օրհնությամբ հետ, պաշտոն էր հանձնում Կոստանդնուպոլիսի պատրիարք Տ. Գարեգին արքեպիսկոպոսին և Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միության Կենտրոնական վարչության նախագահ պր. Ալեքս Մանուկյանին՝ որոնելու հաշտության նոր օւղիներ:

Այսպես չէին մտածում սակայն Անթիլիասում: Վեհափառ Հայրապետը հունիսի 13-ին նորից առաջարկում էր Գարեգին պատրիարքին՝ շուտահաստիքի և շարունակել հաշտության փորձերը:

Մինչ այդ, սեպտեմբերի 2-ից հետո, Անթիլիաս իր ձեռքերն էր երկարում դեպի հայ ժողովրդի նվիրական իրավունքները և Մայր Աթոռի պատմականորեն նվիրագործված իրավասությանը սահմանները:

1957 թվականի հոկտեմբերին, Մայր Աթոռում վրդովմունքով իմացվեց ԱՄՆ-ում Ամենայն Հայոց Հայրապետության հնթակա թեմերում Եկեղեցական կանոնական իրավասությանը սահմաններից ներս Անթիլիասի տոնձգությունների փորձի մասին:

Անթիլիասի Աթոռակալ Տ. Զարեհ եպիսկոպոսը, իր հոկտեմբեր 12 թվակիր գրությամբ, ուղղված Ամերիկահայ բաժանյալ Ազգային Կենտրոնական վարչության, առաջին հափշտակության փորձն էր կատարում:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը, հոկտեմբերի 22-ին, Անթիլիասի Աթոռակալին ուղղած իր հեռագրի մեջ, իր վիշտն ու վրդովմունքն էր հայտնում «այս ոտնձգության և պատմականորեն ստեղծված կանոններու և իրավասությանց սահմաններու խախտման համար» և հայրաբար հորդորում էր «հետ կոչել այդ որոշումը, ի սեր Աստուծո և Ազգին»:

Ձայն բարբառոյ յանապատիս՝ մնացին մի անգամ ևս այս հորդորները և կոչերը:

Այս մտածումների լույսի տակ, և ուշադիր ընկնելով 1956 թվականի փետրվարյան օրերից մինչև 1957 թվականի դեկտեմբերը Անթիլիասի կողմից առկված հակաէջմիածնական քայլերի և որոշումների տակ թաքնված վտանգը, Վեհափառ Հայրապետը, պարտքի և պարտականության խոր գիտակցությամբ և առաջնորդված միայն ու միայն Հայ Եկեղեցու և հայ ժողովրդի գերագույն շահերից, իր 30 դեկտեմբեր 1957 թվակիր սրբատառ կոնդակով, Եկեղեցու և Ազգի առաջ Աթոռոյ դատապարտեց Տ. Զարեհ եպիսկոպոսին և նրա զորակիցներին, որոնք իրենց հակականոնական արարքներով էջմիածնապատկան թեմերի մեջ կատարած տոնձգություններով պառակտում առաջացրին Հայ Եկեղեցու և ժողովրդի ժողովում:

Անթիլիասը, փոխանակ անդրադառնալու այս ծանր արարքին, ընդհակառակը, սկսեց նոր տոնձգությունների իր արշավը:

1955 թվականի ապրիլի 23-ի գրությամբ, Անթիլիասը փորձում էր զրավել Թեհրանի թեմը, 1955 թվականի սեպտեմբերին՝ Քավլիգի թեմը, հոկտեմբերի 28 թվակիր գրությամբ՝ Նոր-Ջուղայի ու Սպահանի տեղումի թեմը և նոյեմբերի 6-ին՝ հունահայ թեմը, հակառակ հայ հավատացյալ ժողովրդի և հոգևորականության կամքի:

Շատ հատկանշական և է առձանագրել, որ ոչ մի տեղ հայ եկեղեցիների բռնի զրավումը, էջմիածնից բաժանումը և արհեստականորեն Անթիլիասին միացումը չի եղել հայ հավատացյալ ժողովրդի գիտությանմբ և հավանությանմբ, և համապատասխան որոշման տակ չի ստորագրել ոչ մի հայ հոգևորական:

1955 թվականի ապրիլի 24-ին, Վեհափառ Հայրապետը հեռագրով հաղորդում էր Թեհրանի թեմական խորհրդին, որ Մայր Աթոռ չի կարող համաձայնվել նման անօրինական որոշման հետ, և ոչ մի պատգամավորական ժողով իրավասություն չունի հայ եկեղեցիներին և ժողովրդի հոգևոր կապերը խզելու Ս. Էջմիածնից:

Սեպտեմբեր 1 թվակիր նամակով, Մայր Աթոռը, հակականոնական և շեղյալ համարելով Ատրպատականի թեմական խորհրդի

որոշումը, գրում էր, որ իրանի հայրապետական երեք տերունի թեմերն էլ, այդ թվում նաև Ատրպատականի թեմը իր եկեղեցիներով և հավատացյալ ժողովրդով, եղել են, կան և կմնան Մայր Աթոռի հոգևոր իշխանության ներքո, և կանոնական-իրավական տեսակետից ոչ մի մարմին իրավունք չունի հայ եկեղեցիներն ու հավատացյալները բաժանել նրանց դարավոր կենտրոն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնից:

Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդը, Սպահանի հայոց թեմական խորհրդին գրած իր դեկտեմբեր 27 թվակիր նամակով, մի անգամ ևս քննության առնելով Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի թեմերը հափշտակելու առթիվ Անթիլիասի ցուցմունքներով առաջ քաշված անհիմն ու ապօրինի որոշումները, գրում էր, որ Պատգամավորական ժողովը չի արտահայտում Սպահանի թեմի հայ բարեպաշտ և հավատացյալ ժողովրդի կամքը: Այդ ժողովուրդը դարեր շարունակ կապված է եղել Ս. Էջմիածնի հետ, և ոչ ոք իրավունք չունի մեր ժողովրդի սրտից պոկելու դեպի Ս. Էջմիածնի տաճած հավատքն ու անսահման սերը:

Ի պատիվ հայ հավատացյալ ժողովրդի, պիտի գոհունակությամբ այստեղ արձանագրենք, որ Հայ Եկեղեցու միասնությունը քակտել փորձողներին չի հաջողվել հասնել մեծ արդյունքների, որովհետև հայ ժողովուրդը հոգեկին սիրում է իր եկեղեցին և նրա դարավոր կենտրոն Ս. Էջմիածնի, մեր ժողովրդի կյանքի ոսկի խարիսխը, Եվթմն հաստատության, անշարժությունը և սիրեն հրեղեն (Ազաթանգեղոս):

Այս բոլորից հետո, միշտ հաշտություն որոնող ու լավատես, Ազգիս Վեհափառ Հայրապետը, 1960 թվականի ապրիլի 25-ին, իր սրբատառ կոնդակով, սիրո ողջունով և հայրապետական օրհնությամբ ուղղակի գիմում էր Անթիլիասի ներկա աթոռակալին, Անթիլիասի միաբանության և ամբողջ Հայ Եկեղեցիին, քաղցր հորդորով, համերաշխության և միության բարի հրավերով:

Ապրիլ 25-ի կոնդակը Անթիլիասին ուղղված սիրո և միության նոր կոչ ու հրավեր էր: Վեհափառ Հայրապետը գրում էր.

«Վառապարկեմք, որ այս տարվան ընթացքին, համար քվականք մեր, տեղի ունենա ժողով մը, Մայր Աթոռի պատվիրակներու և Կիլիկյան Աթոռի երկու կողմերու ներկայացուցիչներու միջև, հուլիս փափագելի գտնելով նաև, որ մենք և առնձնական հանդիպում մը ունենանք Ֆանե Կիլիկիա Արքայան Արքայապետին հետ, համարապետում մեր սիրո միություն և ի ջինություն մեր Ս. Եկեղեցվա»:

Մինչ ապրիլ 25-ի կոնդակը գոհունակությամբ և լավատեսությամբ ընդունվեց բոլոր

իր կողմից որպես ծանոթ տաղանակի լուծման լավագույն միջոց, ճիշտ ժամանակին տրված, Անթիլիասը կրկին լուռ մնաց:

1960 թվականի հունիսին, երբ Վեհափառ Հայրապետը գտնվում էր Ամերիկայում, ապրիլ 25-ի կոնդակի հաշտության և սիրո ողով տողորված, զորավար Սարգիս Զարդարյանը, տիարք Տատուր Տատուրյանը և Հայկ Գալուստյանը, ինքնաթիռաբար և առանց պաշտոնական հանգամանքների, որպես ազնիվ և սրտցավ հայորդիներ, հաշտության ձեռք երկարած Անթիլիաս գնացին և վերադարձան ձեռնունայն:

1962 թվականին, մայիսի 30-ին, Վեհափառ Հայրապետը սիրով ընդունում է և կարդում Հ. Բ. Ը. Միություն Կենտրոնական Վարչության նախագահ պր. Ալեքս Մանուկյանի գրությունը, որով հարգելի նախագահը անձնական նախաձեռնություն է հանդես բերում Անթիլիասի տաղանակի լուծման համար, առաջարկելով իր ծառայությունը և խնդրելով, որ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը հանդիպում ունենա Անթիլիասի աթոռակալի հետ:

Պարոն Ալեքս Մանուկյանը իր նամակում գրում է, որ Անթիլիասի ամենապատիվ աթոռակալը պատրաստ է հանդիպելու նորին Ս. Օծուխյան և թե ինք ճանձնապես անկեղծ փափագ ունի երկու Աթոռներու միջև զոյություն ունեցող անհամաձայնությունը վերջացած տեսնելու:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը, հակառակ իր շատ հիմնավոր վերապահումներին և մտավախություններին, առանց վարանման, ընդունեց պր. Ալեքս Մանուկյանի առաջարկը և հունիս 30-ին հեռագրեց նրան այսպես.

«Հանուն Եկեղեցու և Ազգի գերագույն շահերի, ընդառաջելով Ձեր մայիս 30 թվակիր նամակին, Մեր համաձայնությունն ենք հայտնում հանդիպում ունենալու Անթիլիասի Աթոռակալ Զարեհ Մեր եղբոր հետ, հուլիսի 25—31-ին, Ժրեն ֆաղաֆում»:

Սակայն պր. Ալեքս Մանուկյանի հուլիս 11 թվակիր հեռագիրը եկավ նոր հուսախաբություն ու պատճառելու, վասնզի Անթիլիասի աթոռակալը իր միտքը փոխել էր:

Վեհափառ Հայրապետը հաշտության համար երբեք պայմաններ չի դրել: Մայր Աթոռը սպասում է, որ Անթիլիասի Աթոռը հարգի Հայ Եկեղեցու Ս. Էջմիածնով գլխավորվող միության դարավոր կանոնը, հարգի Հայ Եկեղեցու նվիրապետական Աթոռների պատմական իրավասությանը սահմանների կանոնը, և եղբայրորեն ընդունի միաբանության շարքերից բռնությամբ արտաքսված հոգևորականներին:

նկատի առնելով, որ Ս. էջմիածնում Ազգային-եկեղեցական ժողովի գումարումը և Սրբալույս Մեռոնի օրհնությունը լավագույն առիթներ են մերձեցման և մեր եկեղեցու ներքին միության ամրապնդման, մեր խաղաղասեր վեհափառ Հայրապետի հրամանով, Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդը պաշտոնական հրավեր ուղղեց Անթիլիասի Կաթողիկոսական Աթոռին, մասնակցելու այս սրբազում արարողության և մեռնորհնության արարողության:

Եվ սակայն, փոխանակ Անթիլիասից եղբայրական սիրո խոսք լսելու, աթոռակալ Տ. Զարեհ սրբազանը, իր իսկ ստորագրությամբ, իր Աթոռի պաշտոնաթերթ «Հասկա»-ում, օգոստոս 12 թվակիր իր «Խոսք»-ն էր հրապարակում ուղղելով հայ ժողովրդին, որով փորձում էր ապօրեն համարել Հայաստանյայց եկեղեցու սույն Ազգային-եկեղեցական ժողովը:

Ահա ուրիշ մի նոր բարդություն ևս մեր եկեղեցու ճանապարհի վրա, անշուշտ միտումնավոր կերպով ստեղծված, որի նպատակն է առավել սրել Մայր Աթոռի և Անթիլիասի հարաբերությունները: Տե՛ր Աստված, ինչու՞ համար:

Թեև պարզապես պետք է անշուշտ համարել Տ. Զարեհ սրբազանի այս «Խոսք»-ը և անվրդով առաջ անցնել, սակայն պարզապես այստեղ արձանագրել այս փաստաթուղթը ևս, որայն Անթիլիասի և նրա աթոռակալի կողմից մի նոր ոչ-բարեկամական վերաբերմունք դեպի Ամենայն Հայոց Ս. էջմիածինը, Ակններ և է, որ իրապես Տ. Զարեհ սրբազան մեր եղբայրը չէ այդ «Խոսք»-ի ո՛չ հեղինակը և ո՛չ էլ խմբագրողը:

Պատկանելի ժողովիդ բոլոր անդամների և բովանդակ հայ ժողովրդի խոհերի և ցանկությունների արտահայտիչն ու թարգմանը լինելով, մենք այս բարձր ամբիոնից, հանուն վեհափառ Հայրապետի և Գերագույն Հոգևոր Խորհրդի, ամենայն անկեղծությամբ պետք է հայտարարենք, որ սիրո և միության այսքան հորդորներից և հաշտության ջանքերից հետո, պետք է նոր ուղիներ որոնել՝ առաջն առնելու համար եկեղեցական այս տաճարապի, Հայ եկեղեցու ժողովին վերահաստատելով ներքին խաղաղություն և շինարար աշխատանք:

Այսօր մեր նվիրապետական Աթոռները միացնող հարցերը և սկզբունքները ավելի հրատապ են, կենսական ու առաջնահերթ, քան մեզ բաժանել փորձող երկրորդական խնդիրները:

Մեր բոլորի բարի ցանկությունն է, որ Անթիլիասի տաճնապը լուծվի պատվալուր կերպով, գործնական միջոցների առաջարկությամբ:

Ժամանակն է, որ մի կողմ թողնենք մեր ժողովրդի հոգևոր, ազգային միությունը քանդել փորձող վնասարեք ձգտումները և սիրո ամրապնդող կապերով վերահաստատենք Հայ եկեղեցու միասնականությունը:

Ամենայն Հայոց Հայրապետությունը մեր նվիրապետական մյուս Աթոռների հանդեպ ունեցել է միշտ քրիստոնեական լայնախոհ դիրք, պարտքի և պարտականությունների փոխադարձ ըմբռնումով:

Միասնականություն անվան տակ միապետությունը խորթ է եղել ընդհանրապես ամենայն Հայոց հայրապետներին, ըստ Առաքելական պատվերի՝ «Մի՛ իբրև տիրելով վրեժակացն, այլ օրինակ լինել հոտին» (Ա Պետր. Գ 3):

Մայր Աթոռի և մեր նվիրապետական մյուս Աթոռների, թեմերի միջև հոգևոր հաղորդակցություն, անկեղծ և շինարար համագործակցություն. ահա՛ օրվա հրամայականը, հօգուտ Հայ եկեղեցու և ի շահ մեր ժողովրդի:

Ո՛չ մեկ պայքար ո՛չ ոքի դեմ: Ա՛յդ է պահանջում մեզանից մեր ժողովուրդը՝ «Ահա սր վրելութեան» (Բ Կորնթ. Զ 2):

«Խող իմաստության լույսը և ավետարանական սերն ու խաղաղութունը իջնեն մեր բոլորիս վրա և առաջնորդեն մեզ», — պատգամում է Ազգիս սիրելի Հայրապետը իր 35 ապրիլ 1960 թվականի սրբատառ կոնդակում, — «օրալեսզի ձեռք-ձեռքի տված, խաղաղությունը ընեն մեր Ազգբքի տունին մեջ և լծվինք ազգային գործի»:

Ես՛նք և կենսագործենք հայրապետական այս պատգամը:

Ահա այն ամենը, ինչ որ կցանկանար ասել Գերագույն Հոգևոր Խորհուրդը Ազգային-եկեղեցական ժողովին, համրապնդումն Հայ եկեղեցու միասնություն:

Այժմ խոսքը սրբազում արարողության է:

